

РАД СТУДЕНАТА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ НА САКУПЉАЊУ НАРОДНИХ УМОТВОРИНА И ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ У НОВОНАСТАЛОЈ ЖИВОТНОЈ СТВАРНОСТИ

Сажетак: У раду се бавим прегледом рада студената Филозофског факултета у Косовској Митровици на сакупљању народних умотворина на терену који је после изгона Срба са Косова и Метохије добио на свом значају.

Кључне речи: студенти, Косово и Метохија, народне умотворине, међународна заједница, Срби, Албанци, колективна свест, идентитет

Седамдесетих и осамдесетих година прошлог века студенти књижевности и језика у Приштини, тада Одсека за југословенску књижевност и српскохрватски језик под руковођењем свог професора Владимира Бована, а у оквиру семинарских радова из Народне књижевности, започели су рад на сакупљању народних умотворина. Радећи на терену, на којем је још увек живела богата обредно-обичајна пракса, студенти су веродостојно записивали усмено наслеђе српског народа на овој територији. Они су забележили на хиљаде народних песама, приповедака, говорних народних творевина (посебно пословица, питалица, загонетки, клетви, брзалица, заклетви, здравица, благослова, брзалица) и других облика усменог казивања.

Ово је био последњи трзај да се сакупи оно што лагано нестаје. После егзодуса Срба 1999, који су под притиском албанских екстремиста морали да напусте своје домове, народ је са собом однео и свој језик, обичај, као и богато усмено наслеђе које је још увек живело у колективном памћењу Косоваца. Универзитет у Приштини морао је да напусти своје седиште и свој рад настави у градовима централне Србије.

Српски народ, померен са својих вековних огњишта, оставио је иза себе своје куће и земљу, а колективно памћење изместио у другу средину. Све до 1999. године студенти српског језика и књижевности били су у обавези да ураде семинарски рад из Народне књижевности, што је подразумевало рад на терену. Велика је срећа што су се латили овог подухвата јер би велики број жанрова народне књижевности остао незабележен. Студенти су тих година направили подухват који раде читаве институције. Од 1967. године на Косову

и Метохији основан је Албанолошки институт. Српског, нажалост, није било. Професор Владимир Бован досетио се да од студената књижевности створи мрежу истраживача на терену, који су обавили овај посао по свим мерилима научне апаратуре. Студенти су у току студија у Приштини забележили око 7 411 углавном лирских народних песама, око сто епских и говорених народних творевина међу којима највише изрека, пословица и загонетки. У овој грађи јасно се уочава да је Косово и Метохија изразито лирски крај. Епика је настајала углавном у срединама динарског варијетета. Ова грађа, која је настајала седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, врло је богата и то је прилика да се направи последњи пресек стања народних умотворина Срба на Косову и Метохији пре егзодуса 1999. године.

После изгона Универзитета у Приштини из свог седишта великим напором државе и Министарства просвете Универзитет је опстао, расељен у неколико градова централне Србије. Студенти Филолошког факултета (сада Филозофског) измештеног у Врање наставили су рад на сакупљању народних умотворина. Свако од студената радио је семинарски рад из свог краја, тако да смо добили читаву лепезу радова што из јужне, што из централне Србије. Повратком Универзитета на Косово и Метохију Филозофски факултет са седиштем у Косовској Митровици наставио је свој рад, а самим тим и стару праксу студената на сакупљању народних умотворина на терену, где је одлазак био могућ. На терен су одлазили са унапред одређеним правилом сакупљања који је подразумевао веродостојно бележење. За њих је овај теренски рад добио нову функцију – сусрет са колективним наслеђем које је и те како утицало на буђење архетипа Спасиоца.

Рад студената Филозофског факултета на сакупљању народних умотворина можемо поделити у два периода. Сакупљање народних умотворина до 1999. са седиштем у Приштини и сакупљачки рад студената после 1999. године. Јасно ће се показати све разлике у материјалу и функцији народних умотворина. До 1999. године студенти су могли да оду на терен где су вековима живели Срби и који су, чувајући обичај и усмено наслеђе сачували свој идентитет. У том периоду сакупљене су следеће врсте: обичајне песме (сватовске, успаванке, здравице у стиху), верске песме, посленичке (брање коприва, ројење пчела, чобанске, орачке, копачке, плевење, жетелачке, трешење жита, косачке, пластиличке, плетилске и прељске песме, мајсторске и шаљиве, печалбарске), породичне песме, родољубиве песме, љубавне народне песме, пиповедне песме (бајке у стиховима, легенде у стиховима, новеле у стиховима, баладе), јуначке народне песме (преткосовске, косовске, о Марку Краљевићу, покосовске, о хајдуцима, о ускоцима, Ослобађање Србије и Црне Горе, Новије песме). Песме до 1999. године забележене су на читавој територији Косова и Метохије: у Средској жупи, околини Приштине, Подујеву, Ђилану, северном делу Косова и Метохије, Шар планини, Косовској Витини, Угљару, Бресју, Гораждевцу, Ораховцу, Клини, Косовској Каменици.

Ако погледамо корпус песама забележених до 1999. године највише је обичајних и љубавних. Обичајне песме, међу којима је највише сватовских,

затим здравице и тужбалице указују на то да је обредно-обичајна пракса била и те како очувана. Тек у записима у последњих сто година може се стећи потпунија представа о народним умотворинама овог краја. Сватовске обичаје пре студентских записа бележили су Иван Степанович Јастребов¹ у Призрену, Пећи, Приштини, Гњилану и околини, затим Дена Дебељковић², Јанићије Поповић³, Бранислав Нушић⁴, Петар Костић⁵, Коста Манојловић⁶, Миодраг Васиљевић⁷, сестре Јанковић⁸.

Студенти су на терену бележили поједине сегменте сватовског обичаја. Када се упореде студентски записи са записима ранијих записивача уочава се разлика у богатству обичајних радњи. Подробнијом анализом прикупљене грађе професор Владимир Бован приметио је да се „обичај није одржао у целини када су они записивали песме и описивали обичајне радње што су сећања и самих певача и казивача била не увек сасвим поуздана и тачна“⁹. Казивачи су студентима казивали песме и тренутак у ком су певале. Има и појединости о самој обичајној радњи која се тог тренутка обављала.

Поред сватовских песама студенти су бележили и здравице које су се казивале на слави, ређе на свадби. Славски обичај најбоље је описао Иван Степанович Јастребов, док ће студенти забележити неколико здравица које су се, углавном певале домаћину:

Расло дрво тополово
У њем гнездо соколово
У гњездету соколчићи
Над њима се соко вије
Нит је дрво тополово
Нит је гнездо соколово
Нит су оно соколчићи
Нит се оно соко вије
Што је дрво тополово
То је совра домаћинска
Што су оно соколчићи

¹ Иван Степанович Јастребов, Обичаји и песни турецких Србов, Санкт Петербург, 1886, Друго допуњено и проширено издање 1886.

² Дена Дебељковић, Косово, Обичаји народа српског, Српски етнографски зборник, 1907, књ. VII.

³ Јаничије Поповић, Народни обичаји, умотворине и игре са Косова, Архив Матице српске, М 7.538.

⁴ Бранислав Нушић, Косово, Опис земље и народа, књ I, Нови Сад, 1902.

⁵ Петар Костић, Сватбени Обичаји у Призрену, Јужни преглед, 1928, бр. 1–2.

⁶ Коста Манојловић, Сватбени обичаји у Пећи, Гласник Етнографског музеја у Београду, 1933.

⁷ Миодраг Васиљевић, Југословенски музички фолклор, I, Београд, 1950.

⁸ Љубица и Даница Јанковић, Народне игре, књ. II, VI, Београд, 1937, 1951.

⁹ Владимир Бован, Лирске и епске песме Косова и Метохије, Студентски записи српских народних умотворина са Косова и Метохије, Институт за српску културу, Приштина, Народно дело, Београд, Дом културе, Исток, Стручна књига, Београд, Београд, 2001, стр. 8.

То су гости домаћински
 Што се оно соко вије
 То домаћин госте двори.¹⁰

Било је и шаљивих здравица које су се на слави певале домаћину:

Ова чаша дика наша
 Свуд скитала за мене питала.
 Била пета ил десета
 Нама ништа не смета.
 О чашице, мили створе,
 Преврнем ти дно на горе.¹¹

Део народа са Косова и Метохије који био на великом удару албанских екстремиста избегао је, а део је остао да живи на својој вековној земљи. Како су градови на Косову и Метохији остали без српског живља села су у тешким условима чувала идентитет овог народа. Занимљиво је што су у ситуацији безизлаза и сталне угрожености почели да оживљавају древни облици колективне свести и регресивно враћање у тајне предачког знања. Врло важан моменат у очувању менталног здравља био је чудесан контакт са наслеђем предака које се одражавало у чувању обичаја. Присуство обичајне праксе чинило је велику радост, како домаћину тако и гостима, за које је то била нека врста отклона од сурове стварности. Српски народ, који је у свести чувао националну матрицу предака, нашавши се између пристрасних међународних снага и зулума албанских сепаратиста осетио је дезорјентисаност и потребу за налажењем духовног упоришта. Сакрални простор, насупрот профаном историјском тренутку, где су се укрштали интереси великих сила, био је управо обредно-обичајна пракса која је, изнуђене немилим збивањима, на чудесан начин изронила из тајних предела колективне свести.

Насушна потреба ових људи, без обзира на узраст, била је пронаћи уточиште свом бићу. Неизвесно сутра, стални напади и урушавање устаљеног поретка ствари, нестајање укоренењених етичких норми које је разарала идеја новог светског поретка резултирала је тражењем излаза. „Нечујни вапај за смислом“ повремено је проналажен у чувању обичаја, пре свега Божића, Васкрса, славе, Ђурђевдана... Студенти су успели да запишу обичаје, лирске народне песме, говорне народне творевине и извесне облике народног веровања Народ је у наслеђу предака налазио уточиште и сигурну радост. На њима се обнављало и индивидуално и колективно биће српског народа..

Одлазећи на терен студенти са Филозофског факултета у Косовској Митровици (и одељење у Грачаници) ступали су у контакт са предачким знањем. Контакт са националном матрицом у њима је изазивао радост која

¹⁰ Исто, стр. 144.

¹¹ Записао Никола Михајловић у околини Рашке, казивач Миле Саковић, рођен 1952. године у Саковићу.

је на тренутак била опонент претећој стварности. Радост је била обострана. Казивачи су се, говорећи народне умотворине, сећали своје младости, мирнијих времена, безбрижности, породичне топлине, као и лепоте празника. Студенти су били задивљени њиховом снагом духа и живим и сликовитим сећањем. Сви су са терена долазили са истим закључком, а то је да су сви ови људи говорили исту реченицу: „некада је било реда и поретка. Сада нема. Зато нам је овако“. „Ред и поредак“ били су потпуна супротност ономе што је међународна заједница донела на Косово и Метохију.

Посебну озареност показивали су говорећи о Божићу и Васкрсу. На Божић се пева песма:

1.

Божић, Божић бата,
Носи киту злата
Да позлати врата
Све од боја до боја
И сву кућу до крова.

2.

У Божића
три ножића
Један сече сеченицу
Други
сече печеницу
Трећи
сече некоматницу.¹²

На Косову и Метохији још увек се слави Ђурђевдан, када девојке уочи овог празника одлазе на извор и беру биљке којима се кити кућа. Милица Ђукић, из села Севце, записала је: „Пре спавања девојке крију своје чешљове под дрен, покрију се, а поред се стави тиква дебеликва која се издроби и стави у грне са воду. И сабајле, на Ђурђевдан, оне одмах иду да их узму и да рашчешља косу, и са ту воду се умиво да би биле срећне и веселе као тиква дебеликва, и црвене као дрен“ (Записала Милица Ђукић, казивала Ружица Стаменковић, село Севце, рођена 1931. године).

Запис из Цркверне Водице указује на лагано нестајање Ђурђевданског обичаја: „На Ђурђевдан младе девојке стављају плаво и црвено цвеће испод јастук да би им се у сан казало за кога ће да се удају. На дан Ђурђевдан, пре сунце, деца се купају за здравље да би Ђурђевдан све лоше однео и све добро донео. Пре сунце пометемо кућу и то ђубре у реку бацимо. Тако се код нас у Црквену Водицу славио Ђурђевдан, а сад Бога ми, није баш тако, на гледају сад млади тај обичај“.⁸¹¹ (Казивала Видосава Бојковић- Милић,

¹² Казивала Љубица Стојановић, рођена 1933, из Липљана. Записала Мирјана Петковић (2004. године), студент српске књижевности и језика, Грачаница)

рођена 1927. године у Црквеној Водици, удата у селу Скуланеву, које је после доласка мировних снага потпуно уништено, тако да данас у њему нема ни једног Србина. Записала Радмила Ристић (2004. године), студент српске књижевности и језика, одељење у Грачаници).

У околини Трстеника забележен је обичај везан за Ђурђевдан. Мајке купају децу у води са травама и говоре:

Чедо моје, здраво као здравац,
 Да си ми леп као ружа
 Да си ми витак као врба
 Да си ми висок као бор
 Да си ми јак како храст
 Грабовом водом те умивам
 Да те девојке грабе.¹³

Сусрет са наслеђем предака показао се исцелитељски јер је наслагано вековно искуство указивало на смисао трајања као и пролазност невоља. Овим младим људима био је то дотатан мотив да, попут предака, истрају у стварности која је била уперена против њих. Како се у језичком наслеђу усменог казивања налазе синтагме које упућују на светлост, сунце, природу, лето, пролеће, Ђурђевдан, девојке, цркву, које асоцирају на радост и достојанство живота то је био начин да се пронађе тачка ослонца.

Посебну групу радова чине радови о Божићу и Васкрсу. Студенти су бележили шта се ради на Бадње вече, на дан Божића, када се уноси бадњак, када долази положаоник, како се дарује. Они су записивали оно што се сачувало до данашњег дана и давали прилог у фотографијама бадњака, старих кућа и чеснице. Бележећи обичај доносили су богату архаичну грађу која полако нестаје. На Косову и Метохији сачуван је древни обичај приношења врапца на жртву на сам дан Божића. У запису студенткиње Миљане Максимовић из Грачанице стоји: „Тад отац припреми свакоме по једног врапца. У кући не било десет члана...Поређа врапца на једно танко дрво, надељено, па ги пече. Обавезно смо узимали то изјутра, да будемо вредни и лаки, да летимо за сваки поса. Онда пукне пушка па се ставља прасе на ражањ да се пече. Док се окреће на ражањ певало се: „У Божића три ножића

Један сече печеницу
 Други сече кобасицу
 Трећи сече погачицу“.¹⁴

Обичаји за Васкрс или Велигдан како кажу Косовци били су посебна радост. Студенти нису донели ниједан запис песама јер их није ни било, али су сачувани обичаји, посебно шарање јаја тзв. шараљајком у Великој Хочи и Ораховцу после

¹³ „Обичаји и веровања трстеничког краја“, записала Данијела Костадиновић, казивач Милка Петрашиновић, 75 година, село Дубље

¹⁴ Студенткиња је оставила само податак: деда Војимир из Грачаница.

чега су се јаја бојила искључиво у црвену боју. Запис, „За ускрс смо сви постили – ко воли недељу дана а ко више – све четири недеље. И Велики четвртак се постило а и јаја се фарбала тај дан. Фарбале су по три жене, по сто и педесет комата. Највише фарбале у црвено а и у љуске од црни лук, тако јаја испадала кафена, фина. Стрине нас мазале сас црвено јаје, да биднемо здрави, тако остало од давнина.“¹⁵

На Филозофском факултету сачувана је богата грађа записа песама и из других крајева одакле су долазили студенти. У једном семинарском раду из околине Трстеника забележене су сватовске песме, неких од њих нема у Вуковој књизи:

Пуче пушка
Сад ће за њом друга
Девојка се сватовима нада
Вазда јуче улицу брисала
По улици босиљак сејала
По дворишту столове ређала
По столовима чоју застирала.¹⁶

Велики је број и љубавних песама. У једној песми певач се обраћа Карађорђу да пусти момке девојкама:

Карађорђе, не господовао
Пуштај момка, осташе девојке
Остадоше дуње необрате
Остадоше моме неудате.¹⁷

Студенти су забележили и народне бајке, легенде и предања. Најтеже су долазили до бајалица, јер их жене не говоре, мада је у околини Трстеника забележена бајалица против страве:

Преко мора прешли момци
Прешли момци чудотворци
Грубо су се облачили
Чудно су се опасали
Од лисице капе натукли
од медведа опанке навукли
Од курјака кабаницу обукли
Змијом су се опасали
Траже стра' нашли га у Милану
Бежи стра' из главе у очи
Из очи у нос
Из носа у уста
У гору под кору.¹⁸

¹⁵ Исто, бака Милунка, Грачаница.

¹⁶ Исто. Казивач Спасоје Николић, Рибник, 78 година.

¹⁷ Исто, казивала Антић Миломирка, 65 година, Омашница.

¹⁸ Записао Никола Бошковећ, казивала Радунка Живадиновић, 53 године, село Стублице код

Студенти су бележили и друге обичаје. Шта се радило на Српску нову годину, затим обичаји о Младенцима, Лазарева субота, Ђурђевдан, опис ношње, обреди прелаза: рођење, свадба и сахрана, али је мало записа тужбалица Ту су и обичаји приликом копања бунара, обичаји код градње куће итд.

Занимљиви су и семинарски радови компаративне анализе. То су били нешто комплекснији захтеви које су студенти избегавали, али они смелији су се упуштали и у ову врсту анализе. Посебно је занимљив рад *Свадбени обичаји Сочанице и Требиња. Компаративна анализа*, Весне Јевтић. Овде су репрезентоване све сличности и разлике у обичају на Косову и Метохији и Босни и Херцеговини. Издвајамо само један. „Што се венчаног одела тиче некада је представљало праву реткост па се у Херцеговини позајмљивало и то није сматрано никаквом срамотом док се у Сочаници (на Косову) није смело ништа позајмљивати.. После детаљног описа обичаја у једном и другом крају следи констатација: Занимљиво је да се на свадбама певају исте песме у оба краја, а и мелодија је иста. На крају семинарског рада налазе се подаци о казивачима који су у Невесињу врло радо говорили обичаје и песме. Уз свако питање додају „Весео био“ као и „Рана не допао“.“

Још један круг семинарских радова чине записи и веровања о животињама. Студенти су на терену пронашли право богатство веровања о вуку, лисици, зецу, змији, псима, посебно о пчели. Показало се да је на терену још увек живео обичај дозивања пчела која се разројила. То је био посебан поступак и права је срећа добити толико различитих записа. Навешћемо само неке:

Ајд овамо блага бубо,
Бери рој, блага бубо,
У своју кућу, блага бубо,
Ето кише, блага бубо.¹⁹

Или песма која се певала вуку

Вујо мој, не кољи ми овчице
Ево теби сочице
Ево теби твоје
А мирују моје.²⁰

У радовима има веровања о предсказивању времена, шта се ваља а шта не ваља, како се зауставља невреме. Последњи записи су записи лазаричких песама које су на часовима вежбања певале студенткиње из Штрпца, које су и саме ишле у лазарице. Умеле су да певају и играју. Ово необично певање изазвало је праву радост. Било је то на првом часу када смо се обрадовали

Трстеника

¹⁹ Записала Тања Јевтић из Лепосавића, казивала Бојана Јевтић, 85 година, домаћица, село Граничане

²⁰ Записао Никола Михајловић у околини Рашке, казивао Миле Саковић, 58 година, возач

што су, упркос барикадама, студенти дошли на наставу. Рад на терену за њих је посебно задовољство и ми тек очекујемо сакупљање нове грађе. Наводимо једну лазаричку песму коју је студентикања Ђурчић Милица певала док је ишла у лазарице:

Бог помого кућу,
 Бог помогу кућу
 Обрћај се Лазаре
 Па се лепо преклопи
 Па се лепо преклопи.
 Диг се, диг се, владико
 Диг се, диг се, владико
 Ево ти ги лазари
 Ево ти ги лазари
 С чим ћеш да ги дарујеш
 С чим ћеш да ги дарујеш
 Белом паром динаром
 Белом паром динаром ²¹

Студенти Филозофског факултета у Косовској Митровици наставили су традицију коју су са професором Владимиром Бованом започели студенти књижевности и језика у Приштини. Ова пракса показала се као врло корисна јер су они у својим семинарским радовима показали истраживачки дух и записали оно што полако нестаје. Свесни своје важне мисије студенти не само да су бележили народне умотворине већ су, радећи на терену учили како записивати и слушати глас предака. Психолошка функција овог подвига је утолико већа што су је обављали на терену где су мировне снаге обављале своју „мисију“, најчешће на штету српског народа. За њих је ово била и додатна школа, где су уочавали сву важност предачког наслеђа и његовог чувања као и сву празнину коју има је нудила идеја новог светског поретка. Значај овог њиховог првог научног подвига је и у отклону који су преко сазнања на терену правило у односу на све оно што може да их уруши као личност. Они су управо у својој средини, у колевци, успевали да следе, и управо овде открију тајну „нечујног вапаја за смислом“

Прилози

Божих

„Неки пут се Божих славија друкчије него данас. На Бадњи дан би поранија домаћин или сам или сас некога сина па би ишаја у шуму да исече бадњак да га понесе кући. Би понеја шише ракију и вино. Пре него што ће исече бадњак би се трипут прекрстија и би молија Бога да да здравље и би га целиваја, па после би га

²¹ Записала Ђурчић Милица, село Севце

исекаја. Сас људе што су дошли да узну бадњак би пили ракију. – Увече би турали бадњак пред кутња врата и фамилија би му рекла: 'Добро вече, бадњаче, добро ни дошаја, добро ни Бог даја'. Па би узели бадњак, па би га унели у кућу. У кућу се простире слама све око бадњака и по патос, па се узме сврдло па се избуши бадњак и по патос, па се узме сврдло па се избуши бадњак а деца ширу шаке да чекају пиљевину од бадњака и бацају гу по себе да се роју пчеле. Па се домаћин прекрсти, па намаже бадњак са маст, па узме и сломи ора и бутке стави на бадњак, па тако редом какву воћку има у кућу гризну деца па гу туре на бадњак па му кажу: 'На здравље ти, бадњаче, и теби и нама. Када завршу обичај сас бадњак после певкају у кућу. Напред иде домаћин сас бадњак у руке, па домаћица сас сито у руке (у сито тури пшеницу па гу баца по куће) па редом деца сас орасе, коштање, крушке, јабуке. и сви вичу кај пета, кокошка, крава, куче, волови и би ли Бог даја леба и сас леба у кућу и у обор стоку и напредак. После туру софру на патос па седну да обедују. Посно се тад правило кај сад на Бадње вече ће умеси домаћица крснице, вечерњу, ће направи питу сас купус, посан пасуљ, па ће се окуси воћке. Али пре него ли да ће се је по мало ће се лизне нишадор да не боли грло. После домаћин ће пече месо а ови ће легну, ако не спију ће играју игру *на парче* ће туру пару на ексер па сас орасе ће гу гађају, куј гу сруши- његова је и пара и ораси. Сабајле ће дође полазник у кућу. Да полази за Божић ће узме дрвце бадњак па ће га баци у огањ да изгори па ако дрвце пуца и прска ће каже: 'Дај Боже, колико варица- толико парица.' Па ће каже домаћину: 'Христос се роди, домаћине.' А домаћин њему: „Ваистину се роди!“ Па ће седну, ће окусу врапче да се омрсе па ће пију вино и ракију. Домаћица ће га дарује сас воће и сас вунене чарапе. Које дете на Божић прво устане би се звало *ранче*. Би се тркали које ће прво да обује нове чарапе што му је саплела мајка јер куј се први обује целу годину ће буде први. На Божић се сабајле, кад отидне полазник, Ишло у њиве. Би направили крст од бадњака и би узели мало сламу из куће и би оставили у њиву да да Бог берићет и да чува Бог поље. Па би исто домаћин после плашио воћке. Иде са секиру на јабуку па кобајаги пита жену, али некога другога: 'Али да гу сечем ову воћку?' А ови му кажу: 'Не бре, немој, ће роди, ће роди!' И тако све редом. Па ће направи од бадњака крстове, па ће ги тура у окна од зграде што има у обор и на кров од куће. Тај дан није добро да се тепају деца ни међу себе, ни да ги тепају отац и мајка јер ако се тепају ће ги искоче чиреви. Девојке у кућу да не ломе за Божић орасе јер ће лому све по кућу. Не се мете кућа тај дан и све док је црвено слово“. Казивала Љубица Стојановић, рођена 1933, из Липљана. Записала Мирјана Петковић (2004. године), студент српске књижевности и језика, Грачаница.

Верованја о животињама

Змија: Свака кућа у свом темељу има змију која је чувар куће и она се не смае убијати. Кад се кућа сруши змија сама напусти темељ.

Петао: Кад се гради кућа и започиње се темељ у њему се закопава глава петла са златном бурмом у кљуну јер се верује да се ђаво плаши његовог

кукурукања које означава зору а златна бурма служи да све враџбине и клетве круже у прстену а не у кући. Постоји и веровање да када се петлови потуку доћи ће гости.

Врабац: Постоји обичај да се ујутру на Божић једе месо врапца да би човек у свом послу био вредан и лак као врабац. Такође постоји веровање да ако врабац пређе праг улазних врата куће да ће се у тој кући родити дете. Негде се пак верује да када врабац уђе у кућу доћи ће гости.

Медвед: Ако се медвед при крају зиме изађе из своје јазбине, види своју сенку и врати се унутра верује се да ће зима још да траје.

(Записала Петковић Кристина, казивала Златка Нацева, 56 година, удата у Гњилану, родом из Битоља).

Веровања у Гуштерици:

„Е, некад беше добро. Имали смо и више и боље. И људи некако бедоше бољи. Данашњи свет се скроз искварија. Имали смо и много обичаје. Божић се највише поштоваја. За Бадње вече ми смо увек, ја и мој син, доносили бадњак да сечемо. То било обавезно на вече, а изјутра ко како има. Неки пече јагње, неки прасе, а они који па нису имали и кокошку. Ал обичај био такав. Много лепше било тад а сад нико то и не поштује.“

Деда Новица говори како је некада гајио пчеле:

„Имао сам ту у двориште неколико сандука. Тад било да се држи у сандуке, а сад ако неко држи то је у кошнице. Са пчеле се више бавила моја покојна жена. Она бринула више о њи, ја сам бегаја, плашим се да ме не пекне. Постојала је једна песма кад оне отидну из сандука а она зове да се врату:

„Бубо моја, клот, клот,
Мила бубо, клот, клот,
Дођи мени, клот, клот“.

Онда узму жене што гу помажу ту да прскају сас једну биљку, врбоз се звала, све около њи и оне се скупе све у сандук. Пчеле се ројиле увек око маја месеца, а може ту и до Велигдан. Ал данас примећујем ретко куј више држи то, а некад свака кућа имала.

Тадм у то време, беше једне године суша, сећам се. Тад се ми сељани из села скупимо. Направимо крстове од даске и обилазимо круг око њиве и призивамо кишу. Сви смо морали да певамо:

Дај нам Боже, ситну росу,
Да зароси ситно поље,
Да нам буде родна година.

И да видиш, киша мало, по мало почне да пада.

Кад мачка приђе неком то значи срећу, а кад му приђе само до пола пута па се врати значи да је тај човек зао и лош. Ако пас искези зубе на неког не ваља јер је реч о баксузу. Пси ноћу лају на аветиње које се мотају око куће и

зато кад туђе куче дође и лаје око куће не треба га терати јер је дошла срећа у кућу. Кад неко умре ваља га чувати да га мачка не прескочи дасе не би повамперио. А кад после опојања попа мртвака изнесу из двориште траба за њим бацити грумен земље да неко још из куће не умре. За детелину се веровало да доноси срету јер представља крст, а ономе коме у кући успева цвеће све је добро у кући и има напредак у породици. Кад жишка излази из ватре у огњиште онда че доћи до пролепшања времена. Ако на светог Илију загрми веровало се да неће бити родна година. Кад ласте ниско лете биће киша, а кад говече у штали отреса ноге најављује снег. На нежељену особу приликом изласка из куће баца се камен да се никад више не врати.“

(Записала Сојевић Јелена, казивао Новица Цвејић, 87 година, пољопривредник из Доње Гуштерице)

Ваља се

Кад год се уђе у кућу назвати Бога и пожелети добро укућанима, па макар кућа била и празна, јер по народном веровању дух предака чува кућу домаћина, тако кућа никад није сама.

Ваља се, кад се пролази поред гробља, да се прекрсти, јер се тиме „нечастиви“ терају са пута.

Ваља се кад се полази на пут три пута куцнути десном руком о врата или праг, за срећна пута и повратка.

Бубамара ако слети коме на руку или одећу, значи да ће тај добити госте. Пева се песма „Лет, лет, бубамаро, доведи ми госте“.

Паук кад се нађе коме на одећи, предсказује срећу и радосне вести. Бео паук ако прави паучину под постељом, означава срећу.

Да би пчеле сакупиле што више меда, треба на Божић или Ђурђевдан са најближег извора донети у устима воде и попрскати кошнице, па че бити меда као воде.

Када се пчеле роје, треба отпасати појас и пребацити га преко роја, па ће пчеле да се задрже у пчелињаку или ће отићи само до најближег дрвета.

Коме успут трн запне за одећу, знак је скоре свадбе на коју ће и бити позван.

Свраку ко чује да кршти знак је да ће добити госте или радосне вести.

Ко сретне јелена, знак је да ће му пут бити користан.

Свиње срести на путу знак је да ће се доћи до неочекиваног добитка.

Риђег коња ко сретне на путу видеће се са драгом особом.

Ко на путу сретне пса пут ће му бити успешан.

Оџачара ко сретне пратиће га срећа.

Ко на путу сретне грбаву особу, пратиће га срећа. Ако ту особу неприметно такне по грби биће срећне руке све док руке не опере.

Потковица коњска нађена или цела или парче обећава срећан и користан дан.

Ако се неко на путу саплете на неки камен или пањ, знак је да је на томе месту закопано благо.

(Записала Александра Живковић, казивала Милка Живковић, 63 године, домаћица, Угљаре код Косова Поља).

О времену

Кад се у природи нађе велики покрет мрава који се сели из једног места у друго биће поплаве.

У јесен, када се почне сејати жито ако се појави јато птица и навале да га једу, биће родна година и хладан зима.

Ако се током сунчаног дана појави облак на највишем брду, биће киће.

(Казивао Мирко Миљуш, 66 година, Ибарска Слатина)

Кад почне да пада град изађе се испред улазних врата и почне да се зове: „(Име дављеника), врати овце тамо, немој да их пушташ овамо“

Веровало се да ако је на Ђурђевдан ведро да ће бити плодна година, а ако на овај празник и сутрадан буде падала киша да ће лето бити сушно. Каже се и да колико недеља пре Ђурђевдана загрми, толико ће бити товара жита те године.

(Даринка Арсенијевић, 80 година, домаћица, Ибарска Слатина)

Кад пада град маше се бадњаком по кући да би град престао да пада или се поједе грудвица града или се баци на таван.

На светог Илију се не ради у пољу да усеви не би сагорели од сунца.

(Стојка Миљуш, 70 година, домаћица, Ибарска Слатина)

Записала Драгана Стефановић, Ибарска Слатина

Разна веровања

Некада у давна времена народ је обележавао дрво крастом због верских обичаја, сматрајући да је такво дрво свето. Ако би неко одсекао то дрво или одломио грану са њега страдао би.

Када се дигне велики вихор, народ каже да ђаволи играју коло; зато, да би вихор престао, понеки описују ђавола под лево колено.

Постоји веровање да је кум куму украо сламу, кад погледамо у небо и видимо белу линију, то се његова слама просипа уз пут.

Ко крене на пут, па се врати по нешто што је заборавио, тај на том путу неће имати успеха.

Када из куће неко одлази на далек пут не ваља се тога дана ништа савати из куће на зајам јер би путнику пут био несрећан.

(Мирко Миљуш, 66 година, пензионер, Ибарска Слатина)

Коме пређу лисица или јеж пут тај ће тог дана имати срећу.

На Божић положајник узима два бадњака и жара у огњиште говорећи: „Оволико оваца, крава, коза, телади, пилића, здравља, пара, берићета и свега доста до милога Бога“.

(Даринка Арсенијевић, 80 година, домаћица, Ибарска Слатина)

Воће се не сади у преступну годину јер ће једне године да рађа а друге не.

Кад звезда падне са неба на земљу означава смрт неке особе јер свако има своју звезду.

(Стојка Миљуш, 70 година, домаћица, Ибарска Слатина)

Веровања у Шилову, забележио Мирко Јовановић

Сваком детету, седмо вече по рођењу, долази Усуд Божји те му пресуди шта ће бити у животу. Зато се мало дете седмо вече посебно чува.

Месец кад се помрачи једу га некакве але, његови непријатељи и зато му треба помагати да се зле але растерају. Треба пуцати из пушака онамо ка месецу, треба лупати у котлове, тепсије, тигање и звонити у звона, онако као кад се сунце помрачи.

Кад грми и пуца тресак сељаци кажу да се не треба крастити. То је тако зато што бог туче ђаволе, а ђаво бежећи од грома може прибечи човеку под крст да се заштити од ударца, те ће тако са њим и човек страдати.

Кад се мачке вију око огњишта или око пећи, слуте да че студен велика ударити.

Кад воћке цветају по други пут једнога лета биће зла зима.

Када се чује да гавран гракће и кружи изнад нечије куће слуте смрт.

Кад петао запева пре поноћи а одговори му ниједан други из села знак је да је близу какав лупеж који о злу мисли.

Кад погача док се пече препукне преко горње коре знак је или да ће кући доћи гост или ће се она носити у госте.

(казивао Тихомир Савић, 60 година, Коретиште)

Литература

Бован, Владимир. 2001. *Лирске и епске песме Косова и Метохије, Студентски записи српских народних умотворина са Косова и Метохије*, Институт за српску културу, Приштина, Народно дело, Београд, Дом културе, Исток, Стручна књига, Београд.

Васиљевић, Миодраг. 1950. *Југословенски музички фолклор, I*, Београд.

- Дебељковић, Дена. 1907. *Косово, Обичаји народа српског*, Српски етнографски зборник, књ. VII.
- Јанковић, Љубица и Даница. 1937, 1951. *Народне игре*, књ. II, VI, Београд.
- Јстребовъ, Иванъ Степановичъ. 1886. *Обичаи и песни турецкихъ Сербовъ*, Санктъ Петербургъ, Друго допуњено и проширено издање.
- Костић, Петар. 1928. *Свадбени обичаји у Призрену*, Јужни преглед, бр. 1–2.
- Манојловић, Коста. 1933. *Свадбени обичаји у Пећи*, Гласник Етнографског музеја у Београду.
- Нушић, Бранислав, 1902. *Косово. Опис земље и народа*, књ I, Нови Сад.
- Поповић, Јанићије. *Народни обичаји, умотворине и игре са Косова*, Архив Матице српске, М 7.538.

Valentina Pitulić

THE WORK OF STUDENTS OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN KOSOVKA MITROVICA ON THE COLLECTION OF FOLK CULTURE AND ITS SIGNIFICANCE IN THE CONTEXT OF NEW LIFE CIRCUMSTANCES

Summary: The rich oral heritage of Kosovo and Metohija is the best testimony to the ancient roots of the Serbian population in this region. As in this etno-psychological community all forms of oral narratives have been preserved, this huge body of folklore is highly helpful in reconstructing our oral heritage. The rich tradition in this territory has been recorded by cultural workers in the 19. and 20. centuries, including the Russian consul Ivan Stepanovich Jastrebov, Dena Debeljkovic, Miodrag Vasiljevic, Vladimir Bovan, up to the last records of the students at the University in Pristina. This paper deals with the work of these students, taking into consideration the good practice at the Faculty of Philosophy in Pristina, initiated by Professor Vladimir Bovan and his students. Their activities, which spanned over a couple of decades, were particularly valuable as the students worked *in situ*, recording the surviving forms of rituals and customs. Unfortunately, the bulk of the handwritten records remained at the Faculty of Filology in Pristina. As the Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica continued work after being expelled from Pristina, the students carried on with their student obligations. The practice of writing a seminar paper *in situ* was continued and the students, now in much more difficult circumstances, continued their *in situ* research. They were now facing a new reality. With a changed demographic map of Kosovo and Metohija, there was a tendency in the villages (since the towns were slowly vanishing) to preserve the remaining forms of archaic consciousness. The customs were more carefully observed, serving as a kind of psychological shelter from the unfortunate events.

Key words: folk culture, Kosovo and Metohija, students, seminar paper, customs